TIRANIA ŞI TIRANII LUMII ANTICE ÎN VIZIUNEA LUI VITTORIO ALFIERI

GABRIELA E. DIMA

1. Tiranul şi tirania

Sensul cuvintelor „tiran" şi „tiranie" a variat destul de mult de-a lungul timpului, astfel că, pentru a putea analiza personajele pe care Alfieri le consideră „tirani", este necesară o definire clară a accepţiunii celor doi termeni[1].

În vechea Grecie, tirania era o formă de guvernământ, foarte apropiată de monarhie, care nu avea conotaţii negative: „...caracteristica esenţială a fenomenului pe care grecii epocii arhaice îl numeau tiranie face trimitere la o manieră aparte de exersare a puterii; şi anume, la maniera «absolută»"[2].

Din acest motiv, denumirea de „tiran" poate fi atribuită oricărui monarh cu puteri nelimitate. Eschil nu ezită să îl includă chiar şi pe Zeus în categoria tiranilor (*Prometeu înlănţuit*), iar Sofocle se serveşte de acest cuvânt pentru a-l desemna atât pe uzurpatorul asasin Egist (*Electra*), cât şi pe nefericitul rege al Tebei (*Oedip rege*)[3]. Pentru Euripide, tirania joacă un rol negativ în societate, pentru că este opusă ideii de egalitate şi dreptate. Cu toate acestea, folosirea arbitrară a puterii şi posibilitatea de a se substitui justiţiei pe care o au tiranii îi transformă în monştri sau nu. Lycos (*Heracle*) este un astfel de monstru, care guvernează prin violenţă şi îşi terorizează supuşii, în timp ce Eteocle (*Fenicienele*) nu provoacă resentimente din partea populaţiei, ci doar o uşoară dezaprobare pentru o acţiune ce ţine, mai degrabă, de sfera problemelor de familie.

---

[1] Alfieri însuşi simte nevoia de a preciza aceste diferenţe în deschiderea tratatului *Despre tiranie* (I, 1.1): „A defini lucrurile după numele lor ar însemna să credem sau să pretindem că ele durează neschimbate atât cât durează numele lor; ceea ce se vede clar că nu s-a întâmplat niciodată. Oricine iubeşte deci adevărul trebuie să definească numele în funcţie de lucrurile pe care le reprezintă, şi cum acestea variază după vremuri şi regiuni, nicio definiţie nu poate dura mai mult decât ele; dar va fi corectă ori de câte ori va reprezenta tocmai acel lucru aşa cum era el cu numele lui în acele timpuri şi locuri". (Toate traducerile din limba italiană, atât cele din Alfieri, cât şi din critici italieni, ne aparţin.)

[2] Mario Turchetti, *Tirania şi tiranicidul*, traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, Chişinău, Cartier, 2003, p. 36.

[3] Cuvântul grecesc *tyrannos* din titlul tragediei lui Sofocle *Oidipoys tyrannos* este, de altfel, tradus în majoritatea limbilor europene prin „rege".

ALIL, t. XLIV–XLVI, 2004–2006, Bucureşti, p. 247–266

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

Chiar de la Socrate şi Platon[4] însă, tiranul şi tirania ajung să se identifice cu înşelăciunea, cruzimea, nedreptatea, crima şi minciuna. Platon este cel care oferă cel mai complet portret al tiranului: acesta beneficiază de o autoritate nelimitată de legi, astfel încât poate face ceea ce vrea fără a da socoteală nimănui; nu se preocupă de bunăstarea cetăţii, ci exclusiv de propriile sale interese; pentru a-şi atinge scopurile, se foloseşte de demagogie, violenţă sau lux; elimină orice opoziţie, înconjurându-se de armată şi de linguşitori, înlăturând pe oricine are curaj să-l contrazică şi oprimând populaţia pe care o sărăceşte prin războaie şi taxe pentru a nu-i da timp să comploteze împotriva lui. Cu toate acestea, Platon nu exclude posibilitatea existenţei unor tirani „pozitivi", în această categorie încadrându-i pe cei care se folosesc de autoritatea lor pentru a da legi utile cetăţii. Impunerea, chiar prin violenţă, a unui sistem legislativ este aşadar aprobată de filosoful grec[5].

Aristotel[6] echivalează şi el tirania cu monarhia absolutistă şi dezvoltă analiza defectelor identificate de Platon. Esenţial din punctul său de vedere este faptul că tiranul nu răspunde în faţa nimănui pentru faptele lui şi îşi exercită puterea în interesul propriu. Demagogia şi disimularea sunt principalele sale atuuri.

Dacă pentru Platon şi Aristotel tirania rămâne o formă legitimă de guvernământ, filosofii romani, prin Cicero[7], o consideră o negaţie a statului. În tradiţia republicană a Romei, de la înlăturarea lui Tarquinius, situarea deasupra legilor a unui singur om sau a unui grup restrâns, precum decemvirii, era automat considerată tiranie şi respinsă ca atare. Cicero face însă o diferenţă între rege şi tiran, diferenţă care constă în maniera de guvernare: numai un rege care guvernează rău este un tiran. Acesta inspiră dezgust şi oroare prin caracterul său, iar josnicia îl împiedică să aibă prieteni sau rude.

În plină epocă imperială, Seneca subliniază că, în ciuda puterii sale nelimitate, principele sau regele trebuie să se supună legilor. Preluând ideea lui Cicero, el face distincţia între regi şi tirani pe baza faptelor acestora, a comportamentului lor şi a sentimentelor pe care le provoacă. Astfel, tiranul este violent, lacom şi inspiră frică şi ură[8].

Comportamentul tiranilor antici este surprins de istorici precum Plutarh, Titus Livius şi Tacitus, care analizează, cu un deosebit simţ al realităţii politice, motivaţiile acţiunilor protagoniştilor unor evenimente istorice, scoţând în evidenţă setea de domnie a unor conducători care nu ezită să anuleze toate instituţiile ce le-ar putea îngrădi puterea şi să reducă la tăcere prin teroare poporul sau pe opozanţi.

[4] Cf. Platon, *Republica*, 565e–566a.
[5] Cf. Platon, *Legile*, 711b–c.
[6] Cf. Aristotel, *Politica*, III, 1279b.
[7] Cf. Cicero, *Despre republică*, III, 31–33.
[8] Cf. Seneca, *Despre îngăduinţă*, I.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

Tiranul şi tirania reprezintă unul din subiectele preferate ale lui Vittorio Alfieri, abordate în tratatele *Despre tiranie* şi *Despre principe*[9], dar şi în sonete şi în tragedii, mai ales în „tragediile libertăţii".

Bun cunoscător al filosofilor antici, poetul italian sesizează identitatea semantică dintre tiranul Greciei antice şi monarhul absolutist modern[10], dar şi modificarea în sens negativ a sensului cuvântului până la utilizarea de contemporanii săi pentru a-i desemna „doar pe acei principi care le răpesc supuşilor lor, fără a se baza pe autoritatea legii, viețile, averile şi onoarea"[11]. Din combinarea celor două sensuri, Alfieri ajunge la o definiție proprie a tiranului, la care se va raporta atât în tratat, cât şi în construirea personajelor[12] din tragedii: „Numele de tiran, întrucât este acum mai odios decât oricare altul, nu trebuie dat decât acelora (fie ei principi sau doar cetăţeni) care au, indiferent de cum o au, posibilitatea nelimitată de a face rău: şi chiar dacă aceştia nu abuzează de puterea lor, într-atât este prin ea însăşi absurdă şi împotriva naturii funcția lor, că prin niciun nume, oricât ar fi de urât şi infam, nu pot fi definiți în mod suficient de odios"[13].

Se observă imediat că Alfieri respinge automat ideea că ar putea exista un tiran bun şi, implicit, nu recunoaşte niciun fel de legitimitate tiraniei pe care o consideră intrinsec nocivă pentru că anulează domnia legilor[14]. El preia idealurile republicane ale Romei antice pe care le compară inevitabil cu situația socială a Europei în care trăieşte[15]. Mai radical decât filosofii romani, poetul nu acceptă judecarea monarhilor în funcție de faptele lor, ci consideră automat monarhia absolutistă ca fiind tiranie[16], pentru că oferă unei persoane condițiile de a deveni tiran[17]. Această părere înlătură orice urmă de iluzie în privința soluțiilor oferite de filosofia iluministă care avea în vedere doar temperarea excesele puterii absolute.

---

[9] Titlul complet al tratatului este *Despre principe şi despre literatură*, dar este de obicei menționat cu titlul prescurtat *Despre principe*, pe care îl vom utiliza şi noi.

[10] *Despre tiranie*, I, 1.2: „Tiran era numele pe care grecii (acei oameni adevărați) îl dădeau celor pe care îi numim noi regi".

[11] *Ibidem*, I, 1.4.

[12] Aceasta este şi perspectiva din care vom aborda prezentarea tiranilor alfierieni.

[13] *Ibidem*, I, 1.5.

[14] Potrivit lui Alfieri, există trei moduri în care se manifestă tirania: „(1.) TIRANIE trebuie numit orice guvernământ în care cine trebuie să pună în aplicare legile poate să le facă, să le distrugă, să nu le respecte, să le interpreteze, să împiedice aplicarea lor, să le suspende sau numai să le evite, sigur că nu va fi pedepsit. Şi deci, indiferent dacă cel care nu respectă legile este ereditar sau electiv, uzurpator sau legitim, bun sau rău, unul sau un grup, oricum, oricine are puterea efectivă care să-i permită să facă aceasta este tiran; orice societate care o permite este tiranie; orice popor care o suportă este sclav. [...] (2.) tiranie trebuie de asemenea considerat acel guvernământ în care cine are rolul de a crea legile poate şi să le aplice. [...] (3.) este de asemenea tiranie deplină orice guvernământ în care cine are rolul de a aplica legile nu răspunde de modul în care le aplică în fața celui care le-a creat" (*ibidem*, I, 2.1–3).

[15] Alfieri consideră doar Anglia națiune liberă, toate celelalte, şi mai ales Italia, fiind „sclavizate" (cf. *ibidem*, I, 2.7).

[16] *Ibidem*, I, 2.12: „orice monarhie nelimitată e tiranie, chiar dacă monarhul, în unele momente, neabuzând în niciun fel de puterea sa de a face rău, nu este tiran".

[17] *Ibidem*, I, 2.8: „Sau monarhia înseamnă exclusiv şi preponderent autoritatea unuia singur – şi monarhia atunci este sinonimă cu tirania – sau ea înseamnă autoritatea unuia singur, înfrânat de

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

De altfel, în celălalt tratat al său, *Despre principe*, Alfieri oferă o definiție a principelui pe care, mai apoi, o apreciază ca fiind perfectă pentru tiran: „«...poate face ceea ce vrea şi vrea ceea ce îi este pe plac; nu trebuie să dea socoteală nimănui de faptele lui; nu există nimeni care să-l poată face să-şi schimbe dorințele, nici care să aibă curajul să se opună puterii şi voinței lui». Acesta, care în mijlocul oamenilor stă aşa cum ar sta un leu în mijlocul unei turme de oi, nu are alte legături cu societatea, decât cele de tip stăpân – sclav; nimeni nu este mai presus de el, nici egal cu el; nu are rude şi nici prieteni"[18].

Alfieri concentrează în imaginea tiranului toate caracteristicile negative care i-au fost atribuite de-a lungul timpului şi la care adaugă alte câteva rezultate din constatările proprii.

Autoritatea nelimitată are drept rezultat înlăturarea domniei legilor şi înlocuirea lor cu voința tiranului[19], aceasta ducând la instaurarea arbitrarului în viața socială în care nimeni nu mai poate fi sigur de nimic. Principala preocupare a tiranului o constituie satisfacerea propriilor interese şi mărirea puterii sale prin teroare exercitată asupra tuturor[20].

Pentru a înțelege psihologia tiranilor alfierieni trebuie ținut cont de importanța pe care poetul o atribuie fricii, „bază şi resort al tiraniei"[21]. Frica pentru viața şi bunurile lor şi ale familiei, pe care tiranul reuşeşte să le-o inculce oamenilor, este cea care îi determină să i se supună. Chiar şi persoanele superioare, pe care Alfieri le numeşte „ființe gânditoare", sunt reduse la tăcere, deşi văd ce se întâmplă în jur: „Dar de ce tac? Doar de frică. În tiranie a vorbi e o crimă la fel de mare ca şi a acționa"[22].

Dar tot frica, de data aceasta de a-şi pierde puterea, este cea care îl face pe tiran mai dur, pentru că este conştient de ura tuturor față de el. Rezultat al fricii sale este cruzimea nelimitată, prevederea exagerată, suspiciunea continuă. Nesiguranța îl determină să se înconjoare de soldați, spioni sau curtezani, a căror fidelitate şi-o asigură prin corupție, daruri şi lux. Aceste figuri sunt chiar mai odioase decât tiranul însuşi, pentru că îi sunt oricum inferioare din toate punctele de vedere.

Consolidarea puterii tiranului înseamnă accentuarea oprimării, inevitabilă, şi care nu mai poate fi oprită sau diminuată. Chiar dacă „vede şi el foarte bine că

legi; acestea, pentru a putea înfrâna autoritatea şi forța, trebuie neapărat ca şi ele să aibă o forță şi autoritate efectivă, cel puțin egală celei a monarhului, şi în acel punct în care se găsesc într-o guvernare două forțe şi autorități în echilibru, acela încetează repede a mai fi monarhic".

[18] *Despre principe*, I, 2.2–3.

[19] *Despre tiranie*, I, 10.5: „...capriciile tiranului puse pe hârtie iau numele sacru de legi; şi sunt respectate şi puse în aplicare ca atare".

[20] *Ibidem*, I, 5.10: „Se doreşte [autoritatea] în tiranii pentru că ea oferă mijloacele de a-şi satisface pasiunile intime, de a se îmbogăți peste măsură, de a răzbuna ofensele şi de a jigni fără teama de răzbunare, de a răsplăti cele mai infame servicii şi de a-i face să tremure pe toți acei care s-au născut egali sau superiori celui care o exercită".

[21] *Ibidem*, I, 3.2.

[22] *Ibidem*, I, 3.8.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

dreptatea nu e respectată sau e vândută, că sarcinile şi onorurile cele mai importante le revin întotdeauna celor mai răi"[23], tiranul nu mai poate face nimic. Pentru că are nevoie de magistraţi corupţi, care să-i împlinească răzbunările personale, are nevoie de curteni cumpăraţi, care să-i aprobe hotărârile, şi de miniştri plătiţi, care să le pună în practică. Dreptatea şi adevărul nu sunt doar excluse de la curtea tiranului, ci şi temute[24]. Prin aceasta tiranul ajunge adeseori să fie victima propriilor temeri şi ambiţii, care îl îndepărtează atât de mult de realitate, încât nu mai are capacitatea de a evalua corect situaţia în care se găseşte. Existenţa, în acest caz, a unui erou animat de dragostea de libertate, capabil să trezească şi să conducă masele populare, îi este fatală, pentru că poate duce la prăbuşirea pe care el însuşi o recunoaşte dreaptă.

Confruntarea dintre tiran şi eroul libertăţii reprezintă întotdeauna la Alfieri confruntarea a două personaje de o incontestabilă şi egală demnitate. Cum anti-tiranul apare grandios prin antiteză, fără ca poetul să aibă nevoie să-l caracterizeze altfel decât ca fiind opusul tiranului, atenţia lui Alfieri se concentrează asupra acestuia din urmă. Pentru a-i scoate în evidenţă măreţia, poetul îi alătură unul sau mai mulţi subordonaţi, a căror josnicie este cu mult mai respingătoare decât simpla exercitare a puterii absolute de care se face vinovat tiranul. De altfel, scriitorul ţine să precizeze că „tiranie nu înseamnă în primul rând persoana tiranului, ci puterea lui, abuzivă şi ticăloasă, administrată de răutatea curtenilor"[25].

În tragediile sale, Alfieri schiţează mai multe portrete de tirani care impresionează prin forţa lor malefică. Dintre ei, cei care ilustrează cel mai bine ideile teoretice ale lui Alfieri sunt tiranii preluaţi din istoria antică. Scriitori precum Plutarh, Tacitus sau Titus Livius îi oferă o viziune pragmatică asupra evenimentelor din lumea greco-romană, permiţându-i lui Alfieri să identifice modele de tirani perfecţi, a căror întreagă existenţă este marcată de dorinţa de a-şi consolida puterea absolută prin orice mijloc şi de a nu permite nimănui să se opună voinţei lor, sau de tirani în devenire, a căror prăbuşire este consecinţa neputinţei de a rezista fascinaţiei puterii.

2. Marii tirani antici: Leonidas, Appius Claudius, Nero

Faţă de complexitatea psihologică a tiranilor mitici, tiranii istorici sunt cu mult mai liniari, acţiunile lor nefăcând altceva decât să le confirme statutul de monarh absolutist mai presus de lege şi omenie. Niciun sentiment pozitiv nu îi

[23] *Ibidem*, I, 3.11.

[24] *Ibidem*, I, 3.11: „Dacă vreo idee de adevărată dreptate s-ar insinua în poporul său, tiranul ar fi primul care ar suporta consecinţele: tocmai pentru că niciun alt om (oricât ar fi de ticălos) nu poate, într-o societate, face atât de mult rău atâtor persoane cum poate face rău acesta fără a fi pedepsit în fiecare zi în propria tiranie. Fiecare tiran deci la simplul nume de dreptate adevărată tremură; orice sclipire adevărată de gândire sănătoasă îi măreşte bănuielile, orice adevăr luminos îl înfurie; cei buni îl înspăimântă".

[25] *Ibidem*, I, 3.12.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

animă sau, atunci când umanitatea încearcă să-şi facă loc, este repede sufocată de monarhul care îşi aminteşte că scopul vieţii lui este tronul.

Marii tirani alfierieni sunt, fără îndoială, personaje cu mult mai negative decât personalităţile care i-au inspirat. Ei au însă puterea de a impresiona printr-o măreţie care le anulează josnicia acţiunilor lor moralmente condamnabile[26]. Lor li se opun, diametral, eroi care trăiesc prin cinste, onoare, iubire, dragoste de libertate. Pentru ca eroii libertăţii să poată avea imaginea statuară pe care Alfieri doreşte să le-o dea, autorul trebuie să îi confrunte cu adversari demni, inferiori doar eroilor înşişi. De aceea, rolul negativ nu este, în general, încredinţat tiranului, ci unui slujitor al său, reprezentant al clasei curtenilor disprețuiți de Alfieri pentru servilismul lor.

În pofida violenţei conflictului, marii tirani nu sunt nici ucişi, nici distruşi sufleteşte. Chiar dacă se simt înfrânţi de dreptatea pe care opozanţii lor o reprezintă, ei îi pot reduce la tăcere, rămânând să îşi joace până la capăt rolul de monarh absolut, rece şi autoritar, deşi resimt profund nedreptatea pe care o comit.

*
* *

Extrem de obiectivă, prezentarea plutarhiană[27] a spartanului **Leonidas** insistă mai mult asupra acţiunilor regelui, istoricul evitând judecarea deschisă a caracterului acestuia.

După o perioadă îndelungată petrecută la curtea lui Seleucos, Leonidas, întors în Sparta „introdusese fastul în practicile elenilor şi în vechea conducere"[28]. Preferinţa pentru lux, transmisă şi acoliţilor săi, intră în conflict cu intenţiile lui Agis de a împărţi averile, astfel că Leonidas „a început să întindă curse lui Agis"[29]. Când a constatat inutilitatea acestora, „a încetat de a mai simula şi de a se preface"[30].

Finalul povestirii lui Plutarh consfinţeşte imaginea de monarh absolut şi lipsit de scrupule, care se desprinde din acţiunile regelui. După arestarea lui Agis în urma unei josnice înşelătorii, Leonidas i se înfăţişează „însoţit de mulţi mercenari"[31]. Aşadar el nu numai că simte nevoia de a fi protejat de oameni înarmaţi, ci îşi constituie propria gardă din străini plătiţi ca să-l apere, nu din spartani, în care nu are încredere.

Alfieri accentuează trăsăturile negative ale lui Leonidas pentru a le putea scoate în evidenţă pe cele pozitive ale eroului libertăţii. Este astfel exacerbată ura lui Leonidas pentru Agis, cu o motivaţie mai complexă: nu este vorba numai de

[26] În acest sens, Giuseppe Petronio remarcă: „tiranul are adeseori o măreţie a sa care îl fascinează pe Alfieri" (*L'attività letteraria in Italia*, Palermo, Palumbo, 1964, p. 589).

[27] Cf. Plutarh, *Viaţa lui Agis IV*, *Viaţa lui Cleomenes*.

[28] Plutarh, *Viaţa lui Agis IV*, 3.6.

[29] *Ibidem*, 18.3.

[30] *Ibidem*, 18.3.

[31] *Ibidem*, 19.2.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

simpla dorinţă de a înlătura pe rivalul care îi punea în pericol puterea absolută, sau de intenţia de a se răzbuna pentru că fusese înlăturat de la tron de Agis. Mândria rănită a tiranului, căruia tânărul îi salvase viaţa, nu îl face să simtă recunoştinţă, ci, dimpotrivă, îi potenţează ura, considerând că fapta lui Agis îl micşorează[32] şi, ca urmare, îl acuză că a vrut să-l umilească prin gestul său mărinimos:

„un rege alungat
de un rival ce l-a lipsit de-onoare,
tron, dreptate, va crede că din milă
i-a fost lăsată viaţa?"[33].

De altfel, Leonidas nu îşi ascunde sentimentele decât atunci când este în public; între patru ochi, nu ezită să-i atragă atenţia lui Agis: „greşeală gravă ai făcut/ că m-ai salvat"[34].

În acelaşi timp însă, demonstrează o mare abilitate politică în a-şi disimula intenţiile pentru a obţine ceea ce doreşte. Începe prin a-i oferi lui Agis reabilitarea în schimbul renunţării de către acesta la reforme. Ambasadori ai reconcilierii sunt, pe rând, ingenua Agiatis[35] şi vicleanul Amphares[36]. Cum Agis nu se lasă înşelat, Leonidas însuşi vine să-i ofere „iertare deplină"[37]. Făţărnicia regelui este însă imediat demascată de Agis:

„...în pieptul tău
dorul de bogăţii şi de-absolută
putere întrecea cu mult folosul
Spartei şi vocea adevărului şi chiar
a virtuţii strălucire"[38].

Totuşi, Leondias se supune într-o anumită măsură sfaturilor lui Amphares, care îi potoleşte nerăbdarea de răzbunare printr-o corectă analiză a situaţiei politice, sau îi reaminteşte necesitatea eliminării lui Agis atunci când Leonidas şovăie. Două sunt momentele în care tiranul se îndoieşte de justeţea hotărârii sale, în care are posibilitatea să se reabiliteze cedând în faţa unui sentiment autentic. În primul caz, el este mişcat de înflăcărarea lui Agis, de dorul de libertate care transpare din ele:

„Nu ştiu cum; chiar şi pe mine o divină
rază mă luminează când vorbeşte,
şi-aproape că mă mişcă..."[39].

---

[32] Alfieri, *Agis*, I, 1.39–40: „El mă credea duşman/ ce nu e de temut?".
[33] *Ibidem*, I, 2.42–45.
[34] *Ibidem*, III, 2.97–98.
[35] *Ibidem*, II, 2.46–48: „el însuşi [...] sol de pace mă trimite".
[36] *Ibidem*, II, 4.17–18: „tronul [...] azi Sparta îţi redă".
[37] Cf. *ibidem*, III, 2.45–47.
[38] *Ibidem*, III, 2.82–86.
[39] *Ibidem*, III, 3.8–10.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

În al doilea caz, suferința fiicei pe care o iubește îl face să ezite:

„...o mare jale-n suflet
plânsul ei îmi lasă..."[40].

Odată reprimate aceste impulsuri, regele atinge statura de tiran autentic, inflexibil şi viclean. Emblematic în acest sens este discursul pe care îl ține în fața eforilor şi în care evită cu grijă să îl acuze direct pe Agis, prefăcându-se interesat de aflarea adevărului şi refuzând să adopte o poziție clară. Leonidas transferă astfel asupra eforilor responsabilitatea verdictului, după ce însă s-a asigurat că ei vor crede acuzațiile expuse de Amphares. Mai mult, atunci când sentința de moarte este pronunțată, el intervine în favoarea lui Agis. Cuvintele lui Leonidas sunt extrem de bine calculate. Deşi pare să se ralieze cererii populare de a-l elibera pe Agis, Leonidas nu menționează nevinovăția tânărului, ci se limitează la invocarea legăturii de rudenie dintre ei, cerând clemență. Evident, gestul său urmăreşte doar să facă impresie bună asistenței, conştient de inutilitatea cererii, care avea, de altfel, să fie respinsă de acelaşi Amphares.

Sinuciderea lui Agis şi a Agesistratei trezeşte în Leonidas uimire şi groază, urmate de grija pentru ecoul pe care l-ar putea avea asupra țării şi eventualele lui consecințe:

„**Leonidas**: Mirarea dar şi groaza mă cuprind...
Ce-o spune Sparta?
Amphares: Leşurile lor
mulțimii să ascundem...
Leonidas: Dar nicicând,
nu vom putea să ni le-ascundem nouă"[41].

Pentru a rezolva o situație dificilă, Leonidas recurge aşadar din nou la ajutorul lui Amphares, care vine cu soluția salvatoare, lăsându-l pe rege să se lupte cu ultimele rămăşițe ale conştiinței sale.

*
* *

Imaginea de tiran a lui **Appius Claudius** se conturează clar din paginile lui Titus Livius[42]. Chiar din prima frază cu care îl descrie, istoricul latin îşi manifestă uimirea pentru evoluția în sens negativ a caracterului acestuia: „La început, Appius a avut o bună purtare, încât e de mirare cum, din prietenul poporului şi susținătorul intereselor lui, a ajuns prigonitorul sălbatic şi crud al poporului de mai târziu"[43].

Dornic să fie reales în funcție, Appius dovedeşte abilitate politică în a-i înlătura pe contracandidați şi a impune numirea sa şi a acoliților săi ca decemviri.

[40] *Ibidem*, IV, 1.6–7.
[41] *Ibidem*, V, 5.21–24.
[42] Cf. Titus Livius, *De la fundarea Romei*, cartea III, capitolele XLIV–LVIII.
[43] *Ibidem*, III, 33.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

Aceasta i-a permis „să-şi ducă viaţa şi să se conducă după bunu-i plac”[44], instaurând un regim totalitar. Un atac asupra Romei îi măreşte puterea, el fiind însărcinat de Senat să asigure paza şi liniştea oraşului[45], fără a înfrunta duşmanii pe câmpul de luptă.

Odată pus la punct planul pentru o obţine pe Virginia, el nu mai poate da înapoi şi nu are nici capacitatea de a întrevedea consecinţele acţiunii sale: „O singură inimă era de piatră. O singură minte era încețoşată: a lui Appius. (Înfumurarea lui că e atotputernic îi împâclise mintea mai mult ca patimile oarbe pentru o femeie.)”[46].

După pierderea puterii, el încearcă în zadar să se apere de acuzaţii. Urât de popor, abandonat de toţi, se sinucide în închisoare pentru a evita ruşinea unei condamnări.

Principala caracteristică pe care Alfieri i-o atribuie lui Appius, şi care îl diferenţiază de Leonidas, este romanitatea: „Appius este vicios, dar roman,... el are un astfel de temperament încât nu este şi nici nu poate părea vreodată laş”[47]. Pentru toate personajele, chiar şi pentru tiranul Appius, virtutea romanităţii înseamnă disprețul laşităţii, mândria de sine şi conştiinţa originii. Aşa se explică la el lipsa fricii, caracteristica definitorie a domniilor absolutiste[48]:

„...cine născut
se simte a domni, şi vrea domnia, ori moartea,
nu ştie să se teamă, şi nici să-şi schimbe vrerea”[49].

În afară însă de această trăsătură, care îi dă un plus de măreţie personajului, Appius este la fel de duplicitar[50] ca ceilalţi tirani atunci când urmăreşte un scop, instaurând un regim de absolută teroare[51].

Aşa cum sublinia şi Titus Livius, punerea în practică a intenţiei sale de a o avea pe Virginia este una din modalităţile tiranului de a-şi verifica şi de a-şi exercita puterea fără margini, de a face ca totul să se închine în faţa voinţei sale.

---

[44] *Ibidem*, III, 36.

[45] Cf. *ibidem*, III, 41.

[46] *Ibidem*, III, 47.

[47] Alfieri, *Părerea autorului* asupra tragediei *Virginia* (p. 589).

[48] Principiul este reiterat de Icilius: „De tiran puteri depline ai, şi virtuţi,/ prudenţa însă îţi lipseşte chiar de-i/ prima virtute pentru cei ca tine,/ prudenţa, bază a tiraniei noi” (Alfieri, *Virginia*, II, 3.80–83).

[49] *Ibidem*, II, 1.23–25.

[50] *Ibidem*, II, 3.73–76: „...te prefăceai/ din mândrie a fi umil; din laşitate/ generos; şi incorupt, şi drept, şi bun/ doar din ticăloşie”.

[51] *Ibidem*, III, 2.79–89: „...De-acuma crimele şi/ violenţa, jafurile şi ruşinea/ sunt rele mici; e frica răul cel mai/ mare, ce toate sufletele apasă./ Nici să vorbească, nici să se privească/ în ochi nu-ndrăznesc oamenii speriaţi:/ bănuitor, se teme tatăl de fiu,/ fratele de frate: corupţi sunt laşii/ înfricoşaţi cei buni, cei ce ezită nu-s/ luaţi în seamă, cei curajoşi, ucişi/ şi toţi supuşi...”.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

Nu e de mirare aşadar că dificultatea de a-i obţine acceptul îl înverşunează mai tare, considerând-o în cele din urmă pe fată mai presus de tron[52].

Pentru a o convinge pe Virginia să-i cedeze, Appius recurge la rugăminţi, la declaraţii de dragoste, sfârşind prin a-i oferi aur, mijloc cu ajutorul căruia îşi asigurase fără probleme sprijinul patricienilor. Sigur că nimeni nu i se poate opune, Appius îşi permite să încerce chiar un josnic şantaj, ameninţând-o cu uciderea logodnicului şi a tatălui în cazul în care nu i se va supune. Din unele cuvinte ale sale se întrevede un sentiment de gelozie faţă de Icilius, atât de iubit de Virginia. Tiranul nu poate să înţeleagă cum de îi este preferat un simplu plebeu, cum de fascinaţia puterii şi a bogăţiei lui nu are niciun efect asupra fetei.

Eşuarea tentativelor de seducţie sau de îngrozire a Virginiei nu îi lasă lui Appius altă alternativă decât să să se folosească de puterea legii, conştient de posibilitatea pe care poziţia sa i-o oferea de a le interpreta în favoarea lui:

„de-am reuşit să-ajung aici prin legi,
tot ele să mă apere; eu ştiu
şi pot să le creez sau să le schimb"[53].

Poziţia lui Appius faţă de legile cetăţii este similară cu cea adoptată de Leonidas. Proclamându-se ales al poporului[54] se pretinde apărător al legii, pe care însă o utilizează împotriva celor care încearcă să se opună ţintelor sale ambiţioase, dar nu în totalitate mărturisite. Cu o şiretenie subtilă, tiranul încearcă să insinueze populaţiei ideea că Icilius este un subminator al legilor şi, deci, un pericol pentru Roma.

Consecvent cu el însuşi şi cu statutul său de tiran, Appius încearcă de asemenea să-l corupă pe Virginius, promiţându-i o avansare în ierarhia militară în schimbul abandonării lui Icilius. Spre deosebire însă de alţi tirani alfierieni, Appius este roman şi acest atribut îl determină să recunoască valoarea adversarilor săi, pe care nu poate să nu-i admire:

„– Roman e, din păcate. – Să tremure-ar putea
Appius însuşi, dacă-n Roma ar fi
mai mulţi ca el. Dar numai doi sunt demni
de a mea mânie..."[55].

Conştient de necesitatea înlăturării lui Icilius, dar şi de adeziunea populară de care se bucura tânărul, Appius refuză sfatul lui Marcus de a-l condamna la moarte:

[52] *Ibidem*, II, 1.1–5: „Appius, ce faci? Nebun de-iubire?... Pofta/ pentru-o plebee o alături înaltei/ dorinţe de-a domni?... Da; ea-ndrăzneşte/ să nu-mi cedeze; prin forţă s-o supun/ de-acum e o parte dintr-a mea putere". Iar apoi IV, 5.1–7: „Încă mi se opune? – Mă întărâtă/ mai mult: plebeea, pentru care foc/ trecător în pieptu-mi se aprinsese,/ acum când pentru ea întreaga Romă/ freamătă, mi s-a înfipt în suflet;/ ca şi domnia mi-e necesară/ sau mai mult".

[53] *Ibidem*, II, 1.8–10.

[54] *Ibidem*, II, 3.150: „pe mine tot ce sunt voi m-aţi făcut...".

[55] *Ibidem*, IV, 3.1–4.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

„...Icilius să trăiască, poporul tot să vadă,
că prea puţin el poate lui Appius împotrivă"[56].

Tiranul, care ştie să-şi mascheze propria violenţă atunci când e nevoie, apare îngăduitor, doar pentru că aşteaptă prilejul favorabil care să îi permită şi să-l denigreze pe tribun. Prin manevre abile îi determină pe tovarăşii lui Icilius să-l ucidă, dar subliniază că nu el este responsabil de moartea acestuia:

„De-l condamnam la moarte mi-aţi fi spus
că sunt tiran; aşa în schimb de moarte
demn le-a părut tovarăşilor lui"[57].

Din povestirea lui Titus Livius rezultă că, după pierderea puterii, Appius încearcă să se salveze prin orice mijloace. Alfieri preferă însă să încheie tragedia chiar înainte de căderea tiranului, mai ales pentru a păstra intactă acea noblețe de roman pe care i-o atribuise. Mândru până la capăt, Appius nu vrea să recunoască iminenţa prăbuşirii sale nici măcar în faţa mulţimii revoltate.

*
* *

Atât Tacitus, cât şi Suetonius[58] descriu perioada domniei lui **Nero** drept una de decădere a moravurilor, decădere provocată în primul rând de comportamentul împăratului. Amândoi însă subliniază dualitatea comportamentului acestuia, în care măreţia se îmbină cu dezmăţul. Suetonius este tranşant în această privinţă, începând prin a enumera toate reformele pozitive, populare, şi actele de justiţie înfăptuite de Nero, pentru a trece apoi la prezentarea părţilor negative, evident, cu mult mai consistente, ale domniei sale: „Am povestit toate aceste lucruri, parte în afară de orice critică, parte foarte lăudabile, ca să le deosebesc de ticăloşiile şi crimele de care mă voi ocupa îndată"[59].

Dacă Suetonius atribuie ticăloşia lui Nero unei tendinţe moştenite din familie[60], Tacitus e mai subtil în conturarea caracterului său. Astfel tânărul împărat mărinimos, animat de intenţii nobile şi de grija pentru popor îşi vede ameninţată poziţia de intrigile mamei sale şi se convinge că singura soluţie este înlăturarea acesteia. Ordinul de asasinare a Agrippinei este perfect justificat din punct de vedere politic[61], dar distruge definitiv fragilul echilibru psihologic al lui Nero[62].

---

[56] *Ibidem*, II, 4.23–24.
[57] *Ibidem*, V, 4.46–48.
[58] Cf. Tacitus, *Anale*, *Cărţile XII–XVI*; Suetonius, *Doisprezece Cezari*, *Cartea VI – Nero*.
[59] Suetonius, *Doisprezece cezari*, *Cartea VI – Nero*, XIX.4.
[60] *Ibidem*, I.3: „...dacă Nero a decăzut de la virtuţile celor vechi, a moştenit în schimb viţiile fiecăruia, transmise parcă din tată-n fiu".
[61] Tacitus, *Anale*, XIV, 7.1: „Nero îi mărturiseşte făţiş că din acea zi începe [cu adevărat] domnia sa...".
[62] *Ibidem*: „...cezarul şi-a dat seama de nemaipomenita grozăvie a crimei sale numai după ce-o săvârşise. În tot restul nopţii sta când încremenit şi mut, când tresărind de mai multe ori de groază şi cu

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

În acelaşi timp, Tacitus subliniază efectul negativ pe care dragostea pentru Poppaea îl are asupra împăratului, dependenţa afectivă a lui Nero faţă de această femeie frumoasă, dar vicleană şi imorală[63] fiind un adevărat dezastru. Din descrierea lui Tacitus rezultă aşadar portretul unui tânăr dezechilibrat, paranoic, împins de linguşiri spre dezmăţ, şi de teama de a-şi pierde tronul, spre crimă.

Alfieri nu găseşte nimic pozitiv la Nero, cu excepţia măreţiei caracteristice tiranilor romani. Un singur vers din întreaga tragedie face aluzie la acţiunile pozitive ale împăratului născut pentru fapte măreţe[64]. Alfieri afirmă că nu a făcut altceva decât să preia personajele de la Tacitus, chiar dacă le-a prelucrat în stilul său caracteristic[65]. Nero al său este abil politic, crud dincolo de limita raţionalului, interesat numai de îndeplinirea absolută a voinţei sale, disprețuitor faţă de popor, aparent puternic, dar uşor de manipulat din cauza fricii de a-şi pierde tronul:

„Foarte ticălos,
dar şi mai temător, nu îndrăzneşte
încă orice; el de popor se teme.
E mândru, dar pe tron până acum
se clatină..."[66].

Ca şi Leonidas, Nero îşi simte ameninţată puterea şi, pentru a şi-o consolida, nu ezită să reacţioneze cu violenţa specifică tiranului care se teme:

„Roma pe deplin
nu mă cunoaşte încă: îi voi scoate
din minte astă veche nebunie
de libertate..."[67].

Rechemarea Octaviei este rezultatul unui calcul politic[68] şi se datorează dorinţei de a-şi atrage bunăvoinţa poporului, pe care însă îl disprețuieşte, numindu-l „adunătură laşă de plebei trădători"[69], „prostime"[70] etc. Popularitatea de care se bucură Octavia, în evidentă contradicţie cu Poppaea, îl deranjează însă pe împărat

mintea rătăcită, aştepta cu neliniște zorile, ca şi cum acestea i-ar fi adus pieirea" (10.1) sau „...oricât de aplecat era să facă fărădelegi, totuşi nu se putea deprinde să audă ceea ce săvârşise" (67.2).

[63] *Ibidem*, XIII, 45.3: „Această femeie avea totul afară de un suflet cinstit".

[64] Alfieri, *Octavia*, III, 6.55–58: „...La început, când te-am iubit,/nu erai astfel: pentru a face bine/ erai poate născut: aşa o fire/ n-aveai în primii ani ai tăi...". Alfieri consideră că un conducător poate deveni tiran datorită anturajului care îi exploatează slăbiciunile şi reuşeşte să-i pervertească firea. Ideea se regăseşte mai ales în legătură cu personajele istoriei romane, fiind puternic subliniată în cazul lui Iulius Caesar.

[65] Alfieri, *Părerea autorului* asupra tragediei *Octavia* (p. 612): „Toate aceste caractere, dacă au ceva adevărat, frumos şi grandios, i se datorează integral lui Tacitus. Eu le-am tradus şi parafrazat, nu le-am creat."

[66] Alfieri, *Octavia*, III, 1.78–82.

[67] *Ibidem*, I, 3.26–29.

[68] *Ibidem*, I, 1.38–40: „...Greşeală însemnată/ a fost s-o expulzez, mereu cu mine/ ea trebuie să stea...".

[69] *Ibidem*, I, 1.15–16.

[70] *Ibidem*, III, 2.5.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

într-atât încât raţiunea cedează în faţa furiei care îl determină să-i ordone lui Tigellinus o represiune feroce a manifestanţilor care o întâmpină:

„pe ne-aşteptate înarmat te-aruncă
asupra lor; şi moartea să-i găsească
pe toţi câţi întâlneşti"[71].

Cu greu Tigellinus, mult mai calculat, reuşeşte să-l îmblânzească puţin, astfel încât ordinul final[72] să-i permită să evite o baie de sânge care ar fi putut avea consecinţe grave.

Iraţionalitatea şi violenţa caracterului lui Nero sunt uşor de exploatat de abilul Tigellinus şi de şireata Poppaea. Frica de a fi detronat e întreţinută de Tigellinus, iar Poppaea îi reaminteşte cu obstinaţie importanţa Octaviei[73], pe care o acuză de perfidie şi complot. Nero este în mod evident victima şantajului sentimental al Poppaeei, pe care nu vrea să o piardă. Spre deosebire însă de personajul istoric, dar şi de un alt personaj alfierian precum Leonidas, Nero nu îşi diminuează măreţia prin inventarea unor acuzaţii josnice împotriva Octaviei, proferate în piesa alfieriană de Poppaea şi Tigellinus. Vina lui Nero, cea care îl defineşte ca tiran, e că preferă să-i creadă pe cei care îi spun ceea ce vrea să audă în loc să caute adevărul. De altfel, nici măcar Seneca nu îndrăzneşte să i se opună cu vehemenţă. Singura opoziţie pe care o întâlneşte cu adevărat este cea a Octaviei care, conştientă că totul se supune voinţei împăratului[74], se sinucide înainte ca Nero să-i ordone moartea. Tiranul asistă neputincios la acest act de supremă nesupunere şi nu mai poate decât să caute o ieşire justificativă, evident absurdă, care se concretizează în acuzarea şi condamnarea lui Seneca.

3. Tiranii în devenire: Timophanes, Caesar

Marilor tirani alfierieni puterea absolută le-a parvenit firesc, fie prin moştenire (Nero), fie prin votul popular (Leonidas, Appius Claudius). Rolul lor a fost doar să o păstreze şi să o consolideze. Într-o situaţie aparte se găsesc însă tiranii în devenire, cetăţeni dotaţi cu o serie de calităţi, care îi ridică în fruntea maselor şi le atrag dragostea şi sprijinul tuturor. Gustând din fructul otrăvit al puterii, ei nu mai au însă capacitatea de a da înapoi şi se lasă contaminaţi de mirajul absolutismului.

Dintre toţi tiranii, ei sunt cei mai tragici nu numai pentru că se prăbuşesc la capătul unui drum care nu a însemnat altceva decât degradare morală, ci şi pentru că nu sunt suficient de corupţi pentru a nu-şi da seama de greşeala făcută. Mai mult

[71] *Ibidem*, III, 3.67–69.

[72] *Ibidem*, III, 3.81–84: „...După placul tău/ promite, te prefă, înşeală, ucide:/ cu aur, groază, arme sau cuvinte;/ numai să fie-nvinşi. Du-te, revino".

[73] *Ibidem*, IV, 3.85: „Tronul e ea şi tu o ştii...".

[74] Cf. *ibidem*, III.1.22.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

ca pentru oricare din personajele tragice, moartea lor este ispăşirea unei efemere clipe de glorie, căreia i-au sacrificat cele mai frumoase idealuri.

*
* *

Timophanes anticipă, prin măreţia cu care îl învesteşte Alfieri, figura lui Iulius Caesar. Şi în cazul lui, aşa cum se va întâmpla apoi cu Caesar, poetul italian surprinde evoluţia caracterului sub influenţa corupătoare a puterii.

Chiar de la început Plutarh[75] îl prezintă pe Timophanes ca personaj negativ, în antiteză cu fratele său: „...uşuratic, stricat, în dorinţa de tiranie, de nişte prieteni netrebnici şi de nişte ostaşi străini, care stăteau mereu în jurul lui, pentru că părea că este rezistent în lupte şi-i place să se avânte în primejdii"[76].

În prima parte a tragediei sale, Alfieri preferă să sublinieze curajul lui Timophanes şi dragostea pentru fratele său, permiţându-i personajului să se apere cu mândrie şi forţă de acuzaţiile potrivit cărora el intenţiona instaurarea unei adevărate tiranii:

„Dacă tiran se cheamă acel
ce legile-nnoieşte, eu sunt tiran"[77].

Timophanes reuşeşte astfel să îi convingă pe cei din jurul său că singura sa dorinţă era să restaureze domnia legilor şi libertatea, chiar dacă mijlocul ales era violent.

Cu toate acestea apar, rând pe rând, semnele unui caracter complet diferit de cel al unui erou al libertăţii. Argumentele lui Timophanes nu au efect în faţa înţeleptului său frate, care surprinde cu uşurinţă semnele tiraniei în curs de instaurare[78]. Confruntat cu acuzaţiile grave ale lui Timoleon, Timophanes se apără repetând din nou că urmăreşte doar binele patriei, dar fiecare argument pe care îl aduce în apărarea sa este combătut de Timoleon, care îşi dă seama că fratele lui şi-a însuşit prefăcătoria tipică tiranilor. Într-un ultim efort Timoleon îi oferă tentaţia gloriei de a redeveni cetăţean şi eliberator al patriei:

„**Timophanes**: Mai ai timp încă. Rămâne de făcut
o nobilă, sublimă, generoasă
lucrare.
Timoleon: Şi e? [...]
Timophanes: La-ntreaga ta putere,
ce prin abuz te face vinovat,
renunţă tu de bunăvoie"[79].

---

[75] Cf. Plutarh, *Timoleon*.

[76] *Ibidem*, 3.2.

[77] Alfieri, *Timoleon*, I, 1.52–53.

[78] *Ibidem*, II, 2.76–86: „De gărzi înconjurată a noastră vatră;/ tu ieşind mândru cu regală pompă;/ poporul indignat şi temător;/ pragul casei, ce nu-mi mai aparţine,/ călcat de infami linguşitori; închise/ uşile-n faţa adevărului gonit;/ hoţi ticăloşi, de aur şi de sânge/ îmbuibaţi, în număr mare încurajaţi;/ numeroşi mercenari şi curteni servili,/ şi plânsete, şi arme, şi dispreţ,/ tăcere şi teroare...".

[79] *Ibidem*, II, 3.40–47.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

Timophanes refuză, iar refuzul său marchează punctul de plecare pe un drum fără posibilitate de întoarcere:

„...Poate că spuneţi
voi adevărul. – Dar nu sunt cuvinte,
oricât de tari, să poată de a mea ţintă
să mă-ndepărteze. Bun cetăţean
nu mai pot fi. Parte din viaţa mea
e de acum înalta mea voinţă,
singura: de-a domni..."[80].

Într-adevăr, Timophanes îşi consolidează puterea printr-o serie de asasinate şi recunoaşte în cele din urmă că îşi doreşte o domnie absolutistă[81]. Ajuns atât de departe, corupt de fascinaţia tronului[82], el nu mai poate fi salvat. Curajul aproape inconştient şi lipsa de prudenţă, demonstrate din plin până atunci, îi permit să nu se teamă de moarte, ceea ce îl diferenţiază de tiranii autentici. Chiar dacă se serveşte de spioni şi trădători pentru a şti tot ce se întâmplă în Corint pentru a deţine controlul şi a acţiona în consecinţă, Timophanes o face mai mult pentru a-şi arăta puterea decât din dorinţa de a se apăra. Orgolios, el nu ezită să se laude în faţa fratelui său cu teroarea instaurată:

„– Oriunde vrei privirea de-ţi întorci
supunere totală vei vedea,
sânge şi teroare: altceva nimic"[83].

Impetuos în toate acţiunile sale, lui Timophanes îi lipseşte lunga practică a tiraniei, care să-l transforme într-un suveran fricos şi calculat, lipsit de omenie. De la înălţimea puterii sale, el continuă să îşi admire fratele şi pe Aischylos tocmai pentru că i se opun în numele unor idealuri pe care le recunoaşte mai mari. El refuză cu încăpăţânare să-i ucidă, deşi aceştia reprezintă cel mai mare pericol pentru domnia lui.

Măreţ până la capăt, Timophanes moare nu numai iertându-i pe ucigaşi, ci şi admiţând necesitatea gestului lor. Ultimele cuvinte ale tiranului sunt de profundă admiraţie pentru luptătorul împotriva tiraniei şi, în acelaşi timp, de dragoste pentru fratele a cărei statură morală o recunoaşte:

„– Fratele meu, te iert;
şi tu mă iartă... Eu mor, a ta virtute
admirând... De n-aş fi încercat... patria
s-o supun... aş fi-ncercat... s-o liberez:...
aceasta e dintre glorii... cea mai mare..."[84].

---

[80] *Ibidem*, III, 4.95–101.

[81] Numeroase sunt frazele prin care o afirmă: „lăsat-a un om puterea suverană?" (*ibidem*, III, 3.21), „ajuns-am prea departe/ pentru a mă opri" (*ibidem*, III, 4.34–35), „domnia sau moartea" (*ibidem*, IV, 2.38).

[82] *Ibidem*, IV, 1.14–15: „al puterii gust/ l-a cunoscut".

[83] *Ibidem*, V, 3.50–25.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

*
* *

În tratatul *Despre tiranie*, Alfieri îl defineşte pe **Caesar** drept „cel mai măreț dintre toți tiranii”[85]. Istoricii antici[86] concordă în admirația lor pentru Caesar, ei subliniind că tirania lui era „o tiranie primită de bunăvoie”[87]. Poporul Romei îi acordase titlul de dictator perpetuu. Greşeala lui Caesar, pe care a plătit-o cu viața, a fost de a-l fi dorit pe cel de rege.

De aici porneşte Alfieri atunci când îşi conturează personajul drept un tiran în devenire. Victoriile lui Caesar, care îi aduc dragostea şi încrederea poporului, îi pregătesc transformarea. El învață să convingă cu vorbe înşelătoare, pentru ca apoi să-şi poată manifesta puterea absolută[88]. Cu toate acestea, Caesar, „născut pentru a nu fi tiran”[89], refuză ferm să-şi înlăture adversarii prin josnice asasinate şi nu consideră necesar să se înconjoare de o gardă care să-l apere.

Procesul de evoluție spre tiranie a caracterului lui Caesar este analizat pas cu pas, atât prin ceea ce îl apără, precum şi prin ceea ce îl acuză:

„...Se dă o luptă
în cugetul lui Caesar; încă vrea
gloria; deci suflet de tiran perfect
nu are încă: totuşi să tremure
începe, iar până-acum nu tremura;
va fi aşadar tiran adevărat”[90].

Dacă teama este caracteristica şi consecința tipică a absolutismului, dorința de glorie reprezintă pentru Alfieri contrariul. În mai multe rânduri, poetul afirma că este sentimentul care îi animă pe scriitorii cu adevărat liberi, conferindu-le grandoare, stând la originea celor mai frumoase acțiuni. De aceea cu adevărat glorioşi sunt luptătorii pentru libertate, care îşi atrag prin gestul lor o apreciere durabilă[91].

---

[84] *Ibidem*, V, 3.98–103.

[85] Alfieri, *Despre tiranie*, I, 5.4.

[86] Cf. Plutarh, *Viețile* lui *Caesar*, *Brutus*, *Cicero* şi *Antonius*; Suetonius, *Doisprezece cezari*, *Cartea I – Caesar*.

[87] Plutarh, *Viețile – Caesar*, 57.

[88] Alfieri, *Brutus II*, II, 2.51–56: „cu-nşelătoare/ cuvinte îşi atrage legiunile/ întâi şi-apoi chiar din popor o parte:/ singur el nu putea atunci pe toți/ să-i cumpere, nici să-i ucidă: acum/ poate să-i supună pe cei ce-a înşelat”.

[89] În pledoaria sa, Brutus îi aminteşte lui Caesar: „rolul de tiran/ încă ți-e greu, o văd: nu erai poate/ născut să fii astfel...” (*ibidem*, I, 1.258–260).

[90] *Ibidem*, II, 3.83–86.

[91] Acesta este motivul pentru care Brutus speră într-o schimbare a lui Caesar: „El nobil s-a născut;/ fost-a cetățean: dorința de faimă/ încă-l animă: e orb; dar l-au orbit/ soarta-i prosperă şi amicii răi,/ ce l-au făcut să rătăcească drumul/ adevăratei glorii” (*ibidem*, II, 3.123–128). Pentru Alfieri neînțelegerea corectă a semnificației ideii de glorie duce la ținte greşite precum acapararea puterii. Caesar cade şi el victimă unei astfel de erori identificate de Brutus spre finalul tragediei: „el glorie supremă/ crede puterea; vrea deci cu-ndârjire/ domnia, ori moartea” (*ibidem*, IV, 2.63–65).

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

Ca şi Timophanes, Caesar, dictatorul, nu este aşadar definitiv pierdut: i se oferă o posibilitate de salvare, de a se reîntoarce la propria măreţie umană. Dacă în cazul lui Timophanes, cel care îşi asumă tentativa de a-l convinge este fratele său, lui Caesar îi este oferit un fiu, chiar în persoana lui Brutus, apostol al libertăţii romane, conducătorul tuturor apărătorilor acesteia. La fel ca Timoleon, Brutus îi prezintă lui Caesar tentaţia adevăratei măreţii:

„...Caesar, o însărcinare,
cu mult mai mare decât cea de-acum, rămâne.
Tu speri s-ajungi al Romei opresor;
Al ei liberator cutează să devii..."[92].

Chiar dacă între Caesar şi Brutus se stabileşte un climat vizibil afectuos[93], marcat de respectul şi admiraţia dictatorului pentru virtutea tânărului[94], Caesar recunoaşte în Brutus un duşman de temut, singurul care merită înfruntat:

„Mulţi îl urăsc pe Caesar: doar unul însă,
duşman pot să-l consider, demn de mine:
şi-acesta-i Brutus"[95].

Avansând pe drumul spre tiranie, Caesar nu mai poate concepe o opoziţie bazată pe principii ferme, pe dragostea de libertate. El nu renunţă până în ultimul moment la speranţa că îl poate corupe, că îl poate subordona pe Brutus voinţei sale[96]. Mai mult, afecţiunea pe care dictatorul i-o oferă tânărului ia forma iubirii pentru un moştenitor, a dorinţei dinastice ca fiul să prelungească, să consolideze tirania pe care el intenţionează să o smulgă prin voturile senatului şi supunerea poporului roman[97]. Poziţia lui Caesar nu mai lasă loc niciunei îndoieli, manifestările sale, din ce în ce mai absolutiste, culminând cu identificarea propriei persoane cu Roma:

„...şi orice om,
ce mie să mi se supună ezită,
ori refuză, e un duşman al Romei;
rebel şi trădător al ei"[98].

Precum Timophanes, Caesar îşi recunoaşte în clipa morţii greşeala. Chiar dacă nu o face în cuvinte, gestul său de a-şi acoperi faţa în momentul în care îl vede pe Brutus cu pumnalul ridicat în mână demonstrează tocmai acceptarea morţii ca ispăşire a unei patimi ce l-a îndepărtat pentru totdeauna chiar şi de propriul lui fiu.

---

[92] *Ibidem*, I, 1.265–268.

[93] În *Părerea autorului* asupra tragediei *Brutus II*, Alfieri vorbeşte de „prietenie eroică" (p. 636).

[94] Alfieri, *Brutus II*, III, 2.60–61: „Te iubesc şi te respect: aş vrea doar/ Brutus să fiu, de Caesar cu n-aş fi".

[95] *Ibidem*, III, 1.17–19.

[96] *Ibidem*, III, 3.1–3: „Să fie adevărat că singurul meu/ fiu în faţa-mi nu cedează, când eu/ în frâie ţin întreaga lume-nvinsă?".

[97] *Ibidem*, III, 2.150–152: „Cum, tu vorbeşti/ deja de Roma ca de-o moştenire/ paternă?".

[98] *Ibidem*, V, 2.103–106.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

Dintre toate personajele alfieriene implicate în conflictul tiranie-libertate, Caesar este fără îndoială cel mai tragic, pentru că el este singurul care are cu adevărat posibilitatea să dea înapoi. În ciuda urorii pe care Alfieri o profesează pentru tiranie, Caesar rămâne mereu în măreția sa, în umanitatea pasiunilor sale, în noblețea sufletului, a gesturilor şi cuvintelor, un tiran care nu poate trezi nici ură, nici respingere, ci simpatie, dar care este condamnat de propria condiție.

4. Concluzii

Vates al libertății, Vittorio Alfieri profesează o ură neîmpăcată împotriva tiraniei, care capătă accentele idealurilor romantice de tip byronian de mai târziu. Pasiunea pentru libertate a lui Alfieri l-a transformat în ochii italienilor într-un purtător de cuvânt al aspirațiilor lor, într-un simbol al luptei împotriva tiraniei, care a caracterizat secolul al XIX-lea italian. Mai mult decât celelalte opere alfieriene, tragediile inspirate din istoria antică au preluat şi rolul de manifest civic, iar elocvența lor a avut, aşa cum spera Alfieri, efecte remarcabile asupra generațiilor care au urmat, mai ales asupra celor din perioada risorgimentală[99]. De aceea critica italiană şi, în general, cea europeană s-a preocupat mai ales de valoarea operei lui Vittorio Alfieri în contextul istoric al epocii sale şi de impactul pe care l-a avut în Risorgimento, ajungând să considere că „înainte de a fi mare în istoria Dramei, el este mare în istoria spiritului italian"[100].

Cu toate acestea, figura tiranului care înfruntă orice risc fără a da înapoi are o consecvență care impresionează. Contele poet se vede nevoit să le recunoască măreția, iar admirația sa e cu greu disimulată în spatele acuzațiilor repetate cu vehemență de anti-tiran. Intenția declarată a poetului este de a prezenta un conflict de cele mai multe ori în alb-negru între bine şi rău, în cadrul căruia forța binelui să îi înflăcăreze pe spectatori şi să le trezească în suflete dorul de libertate. Alfieri nuanțează mult mai puțin decât istoricii antici figurile tiranilor, pentru că în viziunea lui nu există justificare pentru suprimarea libertății. Dar, plecând de la modelele antice, poetul le asigură o demnitate ce se opune prin ea însăşi laşității şi servilismului. Efectul pe care îl obține este însă tocmai acela de a le accentua măreția, de a face ca prin verticalitatea lor, prin forța cu care îşi urmăresc până la

[99] Francesco De Sanctis consfințeşte astfel rolul teatrului alfierian: „Contemporanii, care aplaudau la teatru tiradele sale, nu credeau că acele maxime ar trebui să le angajeze conştiința [...]. Dar în noile generații, obosite de deziluzii şi oprite din zborul lor, acele idealuri tragice, atât de dragi şi, în acelaşi timp, atât de pasionale, răspundeau conştiințelor, şi acele versuri ascuțite şi vibrante ca un pumnal, acele mişcări concentrate ca un catehism au contribuit nu puțin la formarea minții şi caracterului" (*Storia della letteratura italiana*, Roma, Newton Compton, 1993, p. 563).

[100] Silvio d'Amico, *Storia del teatro drammatico*, Milano, Garzanti, 1960, vol. 1, p. 307.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

capăt intenţiile malefice să rămână figurile marcante ale tragediilor, adeseori în detrimentul eroilor libertăţii. Tiranii lui sunt tirani pentru că simt nevoia de a se ridica deasupra celorlalţi, dar sunt animaţi ei înşişi de nevoia de a fi liberi şi preferă moartea unei guvernări în care puterea le-ar fi în vreun fel limitată.

Niciodată tiranii alfierieni nu sunt josnici, iar prin acest punct de vedere Alfieri se îndepărtează de clasicii care îi considerau adeseori vinovaţi de lipsă de caracter. Poetul italian preferă să atribuie anturajului o bună parte din atrocităţile comise de aceştia. Nu este vorba de o justificare, bineînţeles, tiranii fiind vinovaţi de a se fi înconjurat de astfel de oameni, ci de o subtilitate care îi permite să fie consecvent cu ideile din tratat, potrivit căruia curtenii sunt mai răi decât tiranul însuşi, pentru că poziţia lor e mai vulnerabilă şi, de aceea, îşi manipulează suveranul în favoarea lor. Împotriva curtenilor aşadar se îndreaptă întreg dispreţul poetului convins că, în lipsa acestei tagme, tirania ar fi cu mult mai greu de instaurat sau chiar că spirite nobile, precum Timophanes sau Caesar, ar fi putut alege celălalt drum – acela de a rămâne în istorie ei înşişi ca eroi ai libertăţii.

SURSE BIBLIOGRAFICE

Alfieri, Vittorio, *Della tirannide e Del principe e delle lettere*, Milano, Rizzoli, 2000.

Alfieri, Vittorio, *Risposta dell'autore alla lettera di Ranieri de' Calzabigi. Parere dell'autore sulle presenti tragedie*, în Alfieri, *Opere*, a cura di Francesco Maggini, vol. II, Milano, Rizzoli, 1958.

Alfieri, Vittorio, *Tragedie* (*Agide*, *Virginia*, *Ottavia*, *Timoleone*, *Bruto secondo*), în *Letteratura Italiana Zanichelli*, vol. 4 (*Barocco, Arcadia, Illuminismo*), a cura di Pasquale Stoppelli e Eugenio Picchi, ediţie pe CD ROM, LIZ 3.0, 1998, care reproduce ediţia Alfieri, *Tragedie*, a cura di L. Toschi, Firenze, Sansoni, 1985.

Aristotel, *Politica*, traducere, comentarii şi index de Alexander Baumgarten, studiu introductiv de Vasile Muscă, Bucureşti, Editura IRI, 2001 – cf. The Internet Classic Archive http://classics.mit.edu.

Cicero, *Treatise on the Republic*, traducere de Francis Barham, Londra, Edmund Spettigue, 1841–1842 – cf. http://all.libertyfund.org.

Platon, *Legile*, traducere şi introducere de E. Bezdechi, Bucureşti, Editura IRI, 1995.

Platon, *Republica*, în *Opere*, vol. V, traducere de Andrei Cornea, cuvânt prevenitor de Constantin Noica, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986.

Plutarh, *Vieţi paralele*, traducere, notiţe introductive şi note de N.I. Barbu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, vol. II (*Viaţa lui Timophanes*), 1963, vol. III (*Viaţa lui Caesar*), 1966, vol. V (*Viaţa lui Agis*), 1971.

Seneca, *Despre binefacere. Despre îngăduinţă*. Ediţie îngrijită, note şi indice de Ioana Costa, traducere de Ioana Costa şi Octavian Gordon, Iaşi, Polirom, 2005 – cf. The Internet Classic Archive http://classics.mit.edu.

Tacitus, *Anale*, în *Opere*, vol. III, traducere de Andrei Marin, studiu introductiv şi note N. I. Barbu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1964.

Titus Livius, *De la fundarea Romei*, studiu introductiv de Toma Vasilescu, note şi traducerea capitolelor citate de Paul H. Popescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1959.

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)

LA TIRANNIA E I TIRANNI NELLA VISIONE DI VITTORIO ALFIERI

RIASSUNTO

Le tragedie di ispirazione storica di Vittorio Alfieri sono intese a illustrare artisticamente le teorie del poeta riguardo la tirannia, così come vengono dettagliate nei suoi trattati. Abbiamo dunque analizzato i ritratti dei tiranni tragici in base a queste teorie, ma anche in confronto con il modello antico che li ha ispirati. Questo ci ha permesso di sottolineare che la grandezza e la dignità restano le caratteristiche fondamentali di queste figure, pur nella loro complessiva negatività. Inoltre, la visione alfieriana del riscatto mancato di Timofane e, soprattutto, di Giulio Cesare può essere ritenuta emblematica per il poeta costretto a condannare personaggi che avrebbe preferito poter salvare.

Facultatea de Litere
Universitatea „Al.I. Cuza"
Iaşi, Bulevardul Carol, nr. 11

BDD-A1294 © 2004-2006 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:41 UTC)